

CENKNÂMELERDE HZ. HÜSEYİN'İN YERİ*

Mehmet ATALAN*

Özet

Türk kültür ve tefekkürünün, millî birlik ve beraberlik duygusu çerçevesinde daimî kalmasını sağlayan önemli edebî eserlerimizden birisi de *Cenk Kitapları*'dir. *Cenk Kitapları* bir başka deyişle Cenknameler içerisinde Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed Hanefî'ye nispet edilenler önemli bir yer tutmaktadır. İslam dünyasında nefretle kınanan Kerbela Hâdisesinin yankıları belki de en çok kendisini Edebiyatta göstermiş olmasına rağmen, Cenknâmelerde İslam tarihinin en sıkıntılı olaylarından biri olan Kerbelâ Hâdisesi'ne göndermeler yapılmaz.

Anahtar kelimeler; Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Cenknameler, Kerbela.

Abstract

The Place of Hazrat Hüseyin in the Canknamas

The Cenk boks are among important literary works that are always kept in the perspective of our national unity and solidarity in cultural and contemplation of the Turks. The cenk boks or canknamah with another saying take an important place in boks which mention Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin and Muhammad Hanafi. Although the Karbala incident is cursed in all Islamic world and mentioned in literary in many ways, the canknamahs never mention it that is one of the most distressed events in History of Islam.

Key words; Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Canknamas, Karbala

Cenknâmeler, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasında, devrin toplum yapısı, hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun olarak, Anadolu'nun en hareketli dönemlerinde, Dursun Faki tarafından tercüme, adapte ve telif yoluyla Türk tarihine kazandırılan eserlerdir. Cenknâmeler, İslâmiyet'ten önceki Türk Destan geleneğinin bir devamı olmakla birlikte, çıkış noktalarını Kur'an ve hadisler başta

* Bu makale Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)'nin kütüphanesinden temin ettiğimiz önemli bir eser olan Cenknâme esas alınarak hazırlanmıştır.

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. matalan@firat.edu.tr

olmak üzere İslâm tarihi oluşturmaktadır. Türk sözlü geleneğinden de bazı unsurları bünyesinde toplayan cenknâmeler, hangi kültür kaynağından gelirse gelsin, Türk insanının kabuller dünyasına uygunluğundan dolayı Türk tarihinde yerini almıştır. Türklerin inanç dünyası ve edebi zevkine uydukları için de, Türk edebiyatının bir unsuru ve müstakil olarak işlenen bir türü olmuşlardır.¹

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra, dünya görüşlerinde ve hayat tarzlarındaki değişikliklerin destanlara yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla İslamiyet'in kabulünden sonra meydana gelen destanların konusunu Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasında geçen savaşlar oluşturmuştur. Halk edebiyatında destan olarak adlandırılan edebî türler içinde sayılan ve mensur biyografik eserler içinde yer alan Cenknâmeler, özellikle Hz. Muhammed, Hz. Ali ve çocukları Hasan, Hüseyin ve Muhammed Hanefi etrafında şekillenir. Dini yayma amacıyla kâfirler ile cenge giden Hz. Ali ve onun yoldaşlarının yegâne amacı Allah yolunda savaşmaktır. Yapılan bu savaşlarda kâfirlere Müslüman olmaları teklif edilir, kâfirler bunu kabul etmezse gereği yapılır.

Hayalî ve gerçeküstü birçok olayın anlatıldığı Cenknâmelerde Hz. Ali gibi Hz. Hüseyin bir destan kahramanına yakışır biçimde davranarak kahramanlıkları ve olağanüstü nitelikleriyle ön plana çıkar. Cenknâmeler içinde, Hz. Ali'nin hal ve hareketleri, onun başka bir ülkeye sefere çıkması, kendi memleketini düşmanlardan kurtarması gibi olayların tamamı, başkahramanın karakteri etrafında birleştirilir ve onun kişilik özelliklerini belirgin kılmak için sırasına göre anlatılır.

Bu doğrultuda Cenknâmelerdeki olaylar, ayrıntılar, kişiler gerçekçi bir biçimde tasvir edilmemiş ve eserdeki tüm başarılar, olağanüstü niteliklere sahip olan destan kahramanlarına yüklenerek bu kahraman tipler sürekli olarak yüceltilmiştir. Hatta olayların yürütülmesinde ve elde edilen başarılarda diğer kişi ve sebeplerin hemen

¹ Cenknâmeler ile ilgili geniş bilgi için bkz., Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, Tıp Tahlilleri, Dergah Yay., İstanbul 1996; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970; İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997.

hiç rolü yokmuş gibi davranılmıştır. Kahramanın beşerî zaaflarına, eksikliklerine de yer vermeyerek onlar adeta dondurulmuş bir basmakalıp içine sokulmuş ve kişiler ile olaylar tek bir boyuta indirilmiştir.

Cenknâmeler içerisinde, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamakla beraber, kahramanları ve olayların geçtiği mekân ortaklığı sebebiyle birbirine bağlı muhtelif anlatılar bulunmaktadır. Bu anlatılarda Hz. Hüseyin, kimi zaman hayalî ve masalsı, kimi zaman da gerçek ve tarihi kimliği ile İslamiyet'i yayma ve zulüm gören Müslüman halkı kurtarma amacı doğrultusunda çeşitli mücadeleler içerisinde girmektedir. Cenknâmelerde Hz. Hüseyin, Hz. Ali gibi çıktığı seferlerin her birinde hayalî veya gerçek olan birçok kahramanla mücadele eder.

Bu çalışmamızda Cenknâmelerde Hz. Hüseyin'in nasıl tasvir edildiğini, Hz. Hüseyin'in nasıl anlatıldığını tespit etmeye çalışacağız. Bunun hem bu Cenknâme vasıtasıyla Hz. Hüseyin'in Türk-İslam kültüründeki yerini anlamamıza, hem de günümüz Alevî kültüründe Hz. Hüseyin ile ilgili tartışmalara ışık tutacağına inanıyoruz.²

Hz. Hüseyin, Cenknâmeler içinde idealize edilmiş tiplerden birisidir. Hz. Ali'nin oğlu ve Hz. Peygamber'in torunudur. 626 yılında doğan Hz. Hüseyin, 680 yılında Kerbela'da şehit edilmiştir. Cenknâmelerde

² Eser, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)'nin kütüphanesinden bulunmaktadır. Tüm sayfaları tamam olan ve herhangi bir yıpranmaya maruz kalmayan metin, okuma ve inceleme sürecimizde bu hususta bize hiç bir problem oluşturmamıştır. 20x27 cm ebatlarındaki bu metin, 240 sayfadan ibarettir. Ana metin ve derkenar olmak üzere iki farklı kısımda, birbirinden bağımsız şekilde ilerleyen cenk anlatılarından mürekkeptir. Orta kısımlar genellikle 21 satırdan, derkenar kısımlar ise genellikle 40 satırdan müteşekkildir. Derkenar kısımda yer alan cenklerin adı eserin en başında topluca şu şekilde tanıtılmıştır: "İşbu kitabda dokuz aded gazavat cem olunmuş. Birinci derunda *Billur-u 'Azam*, ikinci haşiyede *Hayber Kal'ası*, üçüncü haşiyede *Kan Kal'ası*, dördüncü haşiyede *Kal'a-yı Berber*, beşinci haşiyede *Muhammed Hanefi Ba Gazanfer*, altıncı haşiyede *Ba Ejderha der Mağrib*, yedinci haşiyede *Gazavat-ı İmam Hasan*, sekizinci haşiyede *Gazavat-ı İmam Hüseyin* dokuzuncu haşiyede *Mucizatü'l Nebi* cem ve tertib olunmuştur." Taşbaskı olan bu kitap, harekeli bir nesihle yazılmıştır. Musannif, müellif, müstensih ve herhangi bir tarih kaydı ile ilgili hiçbir bilgi tarafımızdan tespit edilememiş olup bu mevzuda eserin içeriğinde de herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

nâmelerde Hz. Hüseyin, sürekli olarak Hz. Muhammed, Hz. Ali ve oğulları Hasan ve Muhammed Hanefi ile birlikte anılmaktadır. Hz. Peygamberin ve anneleri Hz. Fatıma'nın "*Ciğer köşelerim*" diye sevdiği torunlarından biri olan Hz. Hüseyin,³ arşın sol kulağını dengeleyen ve tutan kişilerden biridir. Cenknâmeler içinde Hayber Kalesi Cengi'nde babalarının arkasından ağlayan ve dedesi Hz. Muhammed tarafından teselli edilen çocuk olan Hz. Hüseyin, kâfirleri kıracak kadar güçlü ve kuvvetli, bilinmeyen diyarlara küp içinde seyahat edecek kadar cesur, haksızlığa uğramış olan Ebu'l-Hacen'in halini görünce üzüldüğü onun hakkını soracak kadar adalet duygusu gelişmiş olarak karşımıza çıkar.⁴

Muhammed Hanefi'nin gazasının anlatıldığı Cenknâmelerde Hz. Hüseyin, anlatıcı tarafından önce hikâye edilerek konu hakkında özet bir bilgi ile kısa bir giriş yapılır: *Bu gaza, ol gazadır ki İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin ve İmam-ı Muhammed Hanife - rıdvanallahu aleyhim ecma'in- bu üç biraderler, üç yola düşüp, her birisi bir yolu ihtiyar idüp, her biri bir yolda ne vakı'a oldu ise ve itdikleri gazadır ki beyan olunur.*⁵

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gazasında cenk anlatıcısının girişinde anlatıcı, geriye dönüş yaparak Muhammed Hanife⁶ gazasında üç kardeşin seçtiği yolları hatırlatır bir özetten sonra olayın anlatımına geçer. Bu iki cenkte diğer cenklerde olduğu gibi klasik bir giriş bulunmaz. Fakat burada da giriş nitelikli sözleri görmek mümkündür. *Ol nur-i dide-gan-ı Mustafa ve ol sürur-i sine-i Murtaza, anası Fatma-*

³ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (37-110), 41.

⁴ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, 1-37.

⁵ *Gazâvât-ı Muhammed Hanefiyye Cengi*, 188-215, 188.

⁶ Muhammed b. Ali b. Ebi Talib el-Haşimi el-Kureşi, Ali b. Ebi Talib'in Yemen bölgesinde yaşayan Beni Hanefi kabilesinden olan el-Havle isimli cariyesinden 16/637'de Medine'de doğan çocuğudur. Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd (230/884), *Tabakatü'l-Kübra*, I-VIII, Beyrut 1968, III/19-20; Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb el-Ya'kûbî (292/904), *Târîhu'l-el-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1960, II/213; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, thk., Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, I-XI, Beyrut 1967, V/153-155.

tü'z-Zehra ve ol İmamzade-i müzekki -radiyallahu 'anha- çün Muhammed Hanife, kıssasında dimişdik ki üç yolın birisini İmam-ı Hasan, ihtiyar eyledi. Ol sağ yol idi ve orta yolu; İmam-ı Hüseyin, ihtiyar eyledi ve sol yolu Muhammed Hanife ihtiyar eyledi. Her biri bir yola gitdiler. Muhammed Hanife, "Katran ve İmlak Cengi'ni" eyledi. 'Aktıbet selamet ve şaduman ğaza ile ve maksud-ıla yine Medine'ye geldi; amma biz geldik İmam-ı Hasan kıssasına.⁷

Hüdâvendan-ı Ahbâr şöyle rivayet ider ki evvel ki kazziyyede şöyle dimişdik ki Muhammed Hanife -radiyallahu 'anh- sol yolu ihtiyar eyledi ve İmam-ı Hüseyin-radiyallahu 'anh- sağ yolu gitdi. Yolların herbirinde nice ğazalar eylediklerini fi'l-cümle hikayet eyledik. Şimdi İmam-ı Hüseyin -Radyallahu 'anh- orta yola gitdi. Anı beyan idelim, inşa'allah-u Te'ala. Ravi şöyle rivayet ider ki İmam-ı Hüseyin, ol gün ahşama.⁸

Kan Kalesi Cengi'nde ve olay örgüsünün başlaması itibari ile bir-biriyle bağlantılı olan; ancak Muhammed Hanefi, İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin Gazaları adıyla ve şekil olarak birbirinden ayrılmış bulunan üç farklı cenkte -giriş kısmında herhangi bir bilgi verilmiş olması sebebiyle- anlatıcı, dinleyicilere olayı doğrudan doğruya nakleden ve rivayet eden olmadan aktaran kişi konumundadır.

Muhammed Hanife, İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin Cenkle-ri'nde yer alan kısımlarda dikkat çeken en önemli unsur anlatıcının anlatılar arasında bağ kurmak için ya cengin konusunu önceden söylemeyi tercih etmesi ya da anlatılan olayları kısaca özetleyerek anlatıya geçmeyi tercih etmesi hususudur.

Muhammed Hanife Gazavatı'nda, İşte bu kıssa burada tamam oldu. İmam-ı Hasan kıssası kaldı. İnşa'allah atiyede beyan ideriz. İlahi, bu kazıyyeyi okıyanı, dinleyanı, yazanı rahmetinle yarlıgagil, ya Gani.⁹

⁷ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan -Radiyallâhu 'Anhu- Rabi' İbni Mâlik Cengi, 215-226, 215*

⁸ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan, 226.*

⁹ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan, 215.*

İmam-ı Hasan Cengi'nde, İşte İmam-ı Hasan kıssası tamam oldu. Bundan sonra İmam-ı Hüseyin'i beyan idelim.¹⁰

İmam-ı Hüseyin Cengi'nde, Bu kazıyye burada tamam oldu. Pehlevanların erliğine, Hakk Te'ala'nın birliğine, müşriklerin körliğine, Resûlullah'ın dostlığına ve dostların şadlığına 'aşk-ıla Muhammed'e salâvat: Allahümme salli 'ala Muhammedin ve 'ala âli Muhammed ve sahibihî, ecma'in. Âmin ya mu'in.¹¹

Bir yere irişdiler ki ol Sehba'nun memleketidir. Mağrib vilayetinde bir yer var imiş. Ol yerde bir kal'a var imiş. Adına, Kal'a-yı Ahenruba dirlerdi. Sehba'nun bir kızı var imiş. Ana Mahire, dirler imiş. Bu, Kal'a-yı Ahenruba'nun tahtı imiş ve bu kal'aya Emirü'l- Mü'minin Hamza -radiyallahu 'anh- varmış. Murad eylemiş ki cenk idüp bu kal'ayı ala. Lakin görmüş ki bir kal'adır ki kulesi 'ayyuka çıkmış ve burc, barusı fi'l-cümle poladdan ve kendiyesi bir kayadır ki vasfı ka-bil değil ve içinde mıkna-tis taşı var imiş. Her ne kadar mağrib memleketinde temür var ise kal'aya getürmüş. Mıkna-tis cezb ider alurmuş. İmdi. 'Ya İmam-ı Hüseyin! Gel sen Kal'a-yı Ahen'i temaşa itdireyim. Yine andan kubbeye ileteyim, didi.¹²

Muhammed Hanife Cengi'nde karşımıza çıkan bu şiir, Muhammed Hanefi'nin "giden gelmez yoluna" revan olma niyetiyle ağabeyleri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile vedalaşırken söylediklerinin akabinde Hz. Hasan'ın ayrılık acısıyla dile getirdiği şiirdir.¹³

Hayber Kalesi'nin fethedilmesi ve İslamî düsturların öğretilmesinin ardından, Hz. Muhammed ve İslam askeri, Mekke'ye dönmek üzere yola çıkar. Bir menzil kadar yol gittikten sonra Hz. Muhammed, çadırını kurdurup döşeğini döşetip istirahataya çekilmek ister. İşte tam bu sırada Hz. Muhammed ve ashap, Allah tarafından türlü renklerle nakşedilmiş güzel bir geyik görür. Hz. Muhammed, bu garip geyiğin hemen öldürülmesini ister. Muaz b. Cebel, geyiğin Hz. Hasan'a ve Hz. Hüseyin'e hediye edilebileceğini söyleyerek Hz. Mu-

¹⁰ Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan, 226.

¹¹ Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallâhu 'Anhu- Cengi, 226-240, 232-233.

¹² Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin, 229-230.

¹³ Gazâvât-ı Muhammed Hanifeyye Cengi, 191.

hammed'i geyiği öldürme kararından vazgeçirir. Sahabeler içinde bulunan Kanber, geyiği yakalamak için çadır kurulan istirahat yerinden ayrılarak geyiğin ardı sıra yola çıkar.¹⁴

Said b. Ubâde'nin oğlunun sünnet düğününe gitmeyi kabul eden Hz. Ali eve geldiğinde farklı bir hal içindedir. Hz. Ali'nin bu garip hali Hz. Fatıma'nın gözünden kaçmaz. Hz. Fatıma, sorularına aldığı cevapların sonunda bu Hz. Ali'nin bu melalinin sebebinin Said b. Ubâde "saçılık" olarak verebileceği bir mala sahip olmayışı olduğunu öğrenir. Eşinin üzülmemesi için annesi Hz. Hatice'den kalma olan gerdanlığı ona vermeyi teklif eder. Fakat Hz. Ali, bu cevahiri, Müslümanların şefaati için vaat edilmiş bir gerdanlık olmuş olması sebebiyle kabul etmez ve geri çevirir. Hz. Ali bu üzüntülü hal ile yatsı namazını kılar, evradını okur, sonra da kıyafetlerini çıkarmadan yatar. Sabah olduğu zaman Hz. Fatıma, Hz. Ali'nin savaş aletlerini takıp Zülfikar'ı ve Döldül'ü de alarak gitmiş olduğunu görür. Bunun üzerine zarı zarı ağlamaya başlar. Hz. Fatıma'nın ağlama sesine Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de uyanır ve onlar da anneleri ile beraber ağlamaya başlar. Çocuklarını bir türlü susturamayan Hz. Fatıma, Bilal Habeşi tarafından sabah ezanının okunmasının ardından onları cariye Fizza ile beraber Hz. Peygamber'in mescidine gönderir. Hz. Ali'yi mescitteki yerinde göremeyen Hz. Peygamber, tam Hz. Ali'yi ashaba sorarken cariye Fizza, torunları Hasan ve Hüseyin çıkagelir. Fizza'dan Hz. Ali'nin gecenin bir yarısı evinden ve Medine'den ayrılmış olduğunu öğrenen Hz. Peygamber, vakit geçirmeden Hz. Fatıma'nın evine gider ve Hz. Ali'nin kendisine danışmadan bu ani gidişinin sebebinin öğrenir.¹⁵

Abdullah Yemeni tarafından bir kâfir, göğsünden vurulmak suretiyle öldürülür. Abdullah Yemeni, bu kâfirin arkasından dört kâfir daha öldürür ve İslam askerinin olduğu yere geri döner. Abdullah Yemeni'nin ardından savaş meydanına Amr Madi-yi Kerb, çıkar o da imana gelmeyen kâfir pehlivanına tekbir getirip bir defa sıkıca vurmak suretiyle başını gövdesinden ayırır. Sonra bir tane daha kâfir katleder. Akşamın olmasıyla Amr Madi-yi Kerb, geri döner. İslam

¹⁴ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, 17.

¹⁵ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali*, 39.

askeri namaz kılıp tespih çekmekle sabahı eder. Bu arada da Zümür'ün annesi Sahire Katna, daha fazla kayıp verip Müslüman elinde helak olmamak için bir büyü yapar. Sahire Katna'nın yaptığı büyü neticesinde adeta gökyüzü ve yeryüzü birbirine karışır. İslam askeri birbirinden ayrılıp dağılır ve o gece, Müslüman askeri altı yüz şehit verir. Geriye kalan askerler ise korkularından seksen günde geldikleri yolu yirmi günde koşarak kaçarcasına giderek Medine'ye varır. Üç gün sonra da geri kalan asker ile Malik-i Ejder gelir. İslam askerinin bozguna uğraması Hz. Peygamber'in çok melûl olmasına sebep olur ve siyahlar giyerek yedi gün evinden dışarı çıkmaz. Sekizinci gün, Cebrail Allah'tan Hz. Muhammed'e Amr Madi'yi Kerb'i kurtarması altı yüz şehidin kanının intikamını alması ve Berber Kalesi'ni fethetmesi için Hz. Ali'yi görevlendirmesi gerektiği vahyini getirir. Hz. Muhammed, vahyi Hz. Ali'ye bildirir ve Hz. Ali fethetmeyi hemen kabul eder. Fetih için asker istemez. On deveye sandıklar yükler ve her devenin başına güzel yüzlü sahabeleri geçirir. Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zümür'ün oğlu Beşir'i ve Kanber'i de alır ve bezirgân suretinde Berber Kalesi'ne doğru yola çıkarlar akşama kadar yol giderler ve akşam olunca bir yerde konup kalırlar. Akşam namazını kılıp dua ederler.¹⁶

Zindanda kalmış Amr'ın münacatı sebebiyle İsrail'in Hz. Hüseyin'i, Mikail'in Hz. Hasan'ı, Cebrail'in Ali'yi diğer meleklerin de develleri ve ashabı taşıması sayesinde seksen günlük yolu bir gecede alarak Berber vilayetine varırlar. Bir yerde durup beklemeye başlarlar. Sabah olduğunda Hz. Ali, ileride bir karaltı görür ve Beşir'e onun ne olduğunu sorar. Beşir, o karaltının Hz. Süleyman'a asi olup yılan şekline büründürülmüş bir kavim olduğunu söyler. Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i göndererek yılanların beyi Şahmaran'ın ve halkının bulunduğu bu yerden başka bir mekâna göç etmesi gerektiğini söylemelerini ister. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, yılanlardan hiç korkmazlar ve babalarının sözlerini Şahmaran'a iletirler. Müslüman olan Şahmaran, halkıyla birlikte hemen o yerden ayrılır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in bereketiyle yılanlara ait

¹⁶ Geniş bilgi için bkz., *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 110-144.

olan zehirli su bal gibi olur. Hz. Ali ve beraberindekiler, yılanların yerine çadırlarını kurup oturmaya başlarlar. Tüm bu olanları gören Ateşperest Zümür, hem develerin üstünde yüklü olan mallardan hem de yılanlara bile hükmü geçen kişinin kullarından birine sahip olmak ister. Bu sebeple Zümür, senelerce önce kendine esir düşmüş olan Hz. Ali'nin eski öğrencisi Abdulkerim'i, Hz. Ali'ye elçi olarak gönderir. Abdulkerim, Hz. Ali'ye Berber Kalesi hakkında bilgi verir ve kaleye geri döner. Zümür'e Hz. Ali'nin incileri deldirmek için Bağdat'a giden Zencin bir bezirgân olduğunu söyler. Bunu duyan Zümür, veziri ile bezirgânı hemen sarayına misafir olarak davet eder. Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Amr b. Ümeyye ve on sahabe Zümür'ün sarayına giderler. Beşir ise dağ üzerindeki çadır içinde develere bekçi olarak kalır. Allah'ın selamını vererek içeri giren Hz. Ali, Zümür'ün verdiği sandalyeyi teper ve kâfir döşeği diye oturmaz. Ne yapacağını şaşırın Zümür, misafirlerine altın sahanlarda yemek getirerek ikramda bulunup onları hoşnut etmek ister. Sahabeler, getirilen yemekleri afiyetle yerler. Sahabelerden biri olan Amr b. Ümmeide, yemek yediği sahanı çalar. Zümür Ateşperest, bunu görür. Amr'ın üstünü arar ama sahanı bulamaz. Amr, Zümür'ün burnuna bir fiske vurur ve onun burnunu kanatır. Bu duruma bozulan Zümür, Hz. Ali'nin çevresindekileri eleştirmeye başlar. Hz. Ali de sadece Amr'ın biraz yaramaz olduğunu ama diğerleri çevresindekilerin çok hünerli olduğunu söyler. Bunun üzerine Zümür, dört yüz yirmi dört hünerin sahibi olan Hz. Hasan'ı kendine satmasını ister, Hz. Ali, Zümür'ün bu isteğini kabul etmez. Lakin onun askeri ile Hz. Hasan'ın yapacakları bir cenkte eğer onun askeri Hz. Hasan'ın sırtı yere getirebilirse karşılıksız olarak vereceğini dile getirir. Bunun üzerine yirmi arşın boyundaki Zenci pehlivanla cenk eden Hz. Hasan, kendine yedi hamle yapan Zenci pehlivanı tek hamlede öldürür. Çok kişi içinde bir tane olan bu cesur kişinin öldürüldüğünü gören Zümür Ateşperest, hiddete bürünür ve Hz. Ali'den ölen kişi yerine diğer kişi Hz. Hüseyin'i ya vermesini ya da satmasını ister. Hz. Ali, Zümür'e bu kişinin at üzerinde öbür kişiden daha yetenekli olması ve bu iki kişi birbirinden ayıramayacağı için kesinlikle veremeyeceğini söyler. Bunun üzerine Ateşperest Zümür, kendisine deli ve hırsız olan, Amr b. Ümmeide adlı hırsız kişiyi satmasını söyler. Hz. Ali, Zümür'e Amr'ın çok iyi ata bindiğini, sapanıyla her

attığını vurduğunu yalnız hırsızlık yapan ve kaçmayı çok seven bir kişi olduğunu söyler. Zümür, Amr'ın hem iyi hem de kötü özelliklerinin hepsine birden razı olur. Amr'ın da Zümür'e verilmeyi istemesi üzerine Hz. Ali, Amr'ı Zümür'e verir. Zümür, orada nöbet tutan çavuşlardan birine Amr'ı saraydan çıkararak kalacağı yere götürmesini ister. Amr, çavuşla giderken önce onun burnuna fiske vurur ve kanatır, sonra da Zümür'ün Berber vilayetinin yedi yıllık haracı olan tacını alır ve koşarak saraydan kaçır.¹⁷

Sahanın çalınmasına, pehlivan kulunun öldürülmesine ses çıkarmayan Zümür, tacı çalınca adeta delirir ve Hz. Ali'yi cenk meydanda cenk etmeye davet eder. Tam Hz. Ali ile cenk ederken elinde yılandan bir kamçı ile ateşten yılanları yöneten Zümür'ün cadı anası büyücü Zerka gelir. Oğlu Zümür'e, cenk ettiği kişinin bezirgân değil, Hz. Ali olduğunu söyler ve Hz. Ali'ye sihirle yaptığı ateşten askerleri ve ipten yaptığı ejderha ile hücum eder. Hz. Ali, ipe doğru İsm-i azam duasını okur ve bu sihri bozar. Sonra Allah'ın izniyle Zülfikar'dan çıkan ateş Sahire Katna'nın ateşlerinin hepsini yer. Sahire'nin büyü ile yaptığı tufan şeklindeki sel ve yağmur suyunu da Zülfikar ateşiyle dindirir. Hz. Ali karşısında çaresiz kalan büyücü cadı iman etmeyince altı yüz şehidin kan hakkı için Hz. Ali tarafından tek hamlede öldürülür. Zümür, anasının ölüm acısıyla tekrar Hz. Ali ile cenk etmeye başlar. Bu arada Zümür'ün atının arkasına binen Amr, Zümür'ün kulağını ısırarak koparır. Eli yüzü kan içinde kalan ve can acısından anasının acısını unutan Zümür, artık ne yapacağını şaşırır.¹⁸

Giden ya gelir ya gelmez yolu olan orta yola revan olan Hz. Hüseyin, sabahtan akşama kadar yürür ve akşam olup karanlık bastırınca bir yerde biraz dinlenir. Sonra sabahtan öğle vaktine kadar etrafında Mugaylan Dikeni hariç hiçbir şeyin olmadığı bir yol üzerinde biraz daha ilerler ve bir yerde teyemmüm edip öğle namazını kılar. Hz. Hüseyin, uzaklarda belirmiş bir kubbe görür ve bu kubbeye doğru ilerler. Hz. Hüseyin, kubbenin önüne geldiğinde altın bir

¹⁷ Geniş bilgi için bkz., *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 110-144.

¹⁸ Geniş bilgi için bkz., *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 110-144.

hat ile ak bir mermere yazılmış yazıyı görür ve bu yazıyı okuyarak; miftahı taşın dibinde olan bu kubbenin içinde Sahir Zerka adıyla yaşayan cadının varlığından haberdar olur ve bu cadiya nasıl hükmedeceğini, cadının kullandığı küpe nasıl inip bineceğini, nasıl hareket ettireceğini öğrenir. Bunun üzerine Hz. Hüseyin, taşın dibini kazarak kubbenin anahtarını alır ve kubbenin içine girer. Kubbenin içindeki taşta oturarak yetmiş arşın boyundaki dev Sahire Zerka'yı kendine hizmetkâr kılar. Zerka'nın çubuğunu bir kez küpe vurma-sıyla döne döne havalanan küpün binerek gitmeyi dilediği Umman'a doğru yola çıkarlar. Kısa bir zaman sonra altı aylık uzaklıkta bulunan Umman'a varırlar. Zerka, Hz. Hüseyin'e bu ilin her bir köşesinde yüz bin cadının yaşadığını söyler. Duydukları karşısında biraz da olsa müteessir olan Hz. Hüseyin'e, Zerka'nın onun çok korktukları Hz. Ali'nin oğlu olması sebebiyle zarar vermeyeceklerini söylemesi ile rahatlar. Umman denen bu şehirde Hz. Hüseyin, adam suretli, tek ayaklı, yirmi arşın kolu ve tüylü elleri olan sürekli balık yiyen garip varlıklarla karşılaşır. Hz. Hüseyin ve Zerka daha sonra Mağrib diyarında olan ve Medine'ye altı aylık mesafede yer alan ve adına Ahenruba Kalesi denilen, Hz. Hamza'nın almak isteyip de alamadığı ve her bir köşesi mıknaş taşlarıyla dolu Zerka'nın üstadı Sehba Cadı'nın sarayına gelirler. Zerka, Katna, Sehba, Sehba'nın kızı Mahire ve insan eti yiyen yedi yüz cadı, bir yere toplanırlar ve imana gelip Müslüman olmak için Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'den bir keramet göstermesini dilerler. İki rekât namaz kılan Hz. Hüseyin, Allah'a dua eder. O dakika kalede zelzele olur ve bu zelzele yüzünden Hable'l-Ala dâhil tüm sanemler yerle bir olur, altı yüz yıldır yanan ateş bir anda söner, kalenin duvarları yıkılır, Sehba ve Zerka Cadı tahttan aşağı düşerler. Kaledeki kilise içinde bulunan keşişler zelzelenin şiddetinden kutsal kitapları İncil'i unutarak Kelime-i şahadet getirirler. Ahenruba denilen bu kaledeki herkesin Müslüman olması ile Hz. Hüseyin, buradan ayrılarak bir Yahudi'ye ait olan kaleye gelirler. Sahire Zerka'nın Müslüman olduğunu öğrenen Abdussanem de Müslüman olur ve adını Abdussamed olarak değiştirir. Beylerinin Müslüman olduğunu gören kale halkı da Müslüman

olur. Hz. Hüseyin, ona beş vakit namazı öğretir. Sonra Abdussamed, malının yarısını Hz. Hüseyin'e hediye eder.¹⁹

Hz. Hüseyin, Abdussamed'in verdiği hediyelerin yarısını alır, yarısını da Zerka'ya emanet eder ve Umman'a gelirken bindiği küpe binerek Medine'ye döner. Yolda Ubeyd b. Cerrah'a uğrayıp kardeşlerini sorar sonra da onu Hz. Peygamber'e müjdeci olarak gönderir. Sağ selamet Medine'ye dönen Hz. Hüseyin, yaşadıklarını ve gördüklerini tek tek dedesi Hz. Muhammed'e anlatır. Umman İli'ndeki Abdussamed'den aldığı ganimet mallarının dağıtılmasının ardından dua ile bu cenk sona erer.²⁰

Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi'nde sadece yedi sayfada anlatılan olay, oldukça kısadır ve karmaşık olmayan sade bir yapı arz eder. Bu cenk, tamamen hayali olan bir konunun masalsı unsurlar ve olağanüstü özellikler ile bezendiği bir cenktir. *Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi*'nin mümkün olduğu kadar kısa bir biçimde ve ayrıntılara yer verilmeden hikâye edilmesinin nedenleri içinde bu durumun da ehemmiyet taşıdığı düşünülebilir. Olaylar, birbirine motif ve motif halkaları, şahıs kadrosu ve mekân tasvirleri ile bağlanmıştır. Bu cenk, aynı zamanda giriş kısmı bakımından -Gazavat-ı İmam Hasan Cengi'nde olduğu gibi- *Gazavat-ı Muhammed Hanife Cengi* ile ortaktır. Cenk anlatıcısı küçük bir geri dönüş ile bu ortaklığı anlatı girişinde kısaca ifade eder. Cenk anlatısında olay örgüsü, motif ve motif halkaları, şahıs kadrosu ve mekân tasvirleri bakımından tamamen birbiriyle ilgili ve ilintili küçük birimlerden oluşmaktadır. Şöyle ki Hz. Hüseyin, Muhammed Hanife Cengi'nin giriş bölümünde anlatılan *giden ya gelir ya gelmez* yolu olarak ifade edilen orta yola revan olur. Burada Sahire Zerka'nın yaşadığı kubbenin içine girip onu kendine tabii ettikten sonra küpe binerek tek bacaklı, uzun kolları ve tüylü elleri olan insanların ve milyonlarca cadının yaşadığı Umman'a gider. Umman'da Sehpa, Katna, Mahire ve diğer cadıların bir de Abdussanem'in Müslüman olmasını sağlayan Hz. Hüseyin küpe binip Medine'ye döner ve tüm gördüklerini dedesi

¹⁹ Geniş bilgi için bkz., *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 110-144.

²⁰ Geniş bilgi için bkz., *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallâhu 'Anhu-Cengi*, 226-240.

Hız. Muhammed'e anlatması ile bu cenk de tamamlanmış olur. Kardeşleriyle birlikte Medine'den ayrılan Hız. Hüseyin, orta yola revan olur ve gittiği bu yolda Umman ilinde karşılaştığı cadıların Müslüman olmasını sağlar ve Umman'dan mücavirlere dağıtılmak üzere ganimet getirir.

Metnin tamamında İslamî “gaza ve fetih” ile “tebliğ ve irşad” anlayışından beslendiği için olay örgüsü içinde herhangi bir “haricî” ve “füll” bir çatışmaya rastlamak mümkün değildir. Muhammed Hanife Cengi'nde I. noktadan üç kardeşin Medine'den yola çıkmaları ile başlamış olan olay örgüsü, II. noktada yolların üçe ayrılması ile farklı düzlemde ve *Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi* adı altında hareketine devam eder. Olay örgüsü içinde birinci ve ikinci noktadaki ile ifade ettiğimiz bu ilerleme, cenk anlatıcısı tarafından eserin başında küçük bir geriye dönüş ile kısaca ifade edilir. Bu noktadan sonra cenk, yine kronolojik olay örgüsüne bağlı kalınarak anlatılır ve Hız. Hüseyin'in Umman ilindeki cadılara İslam Şeriatını tahsis etmesi ile birlikte sürekli ileriye doğru giden olay, düz yani kronolojik olay örgüsüne uygun biçimde neticelenir.²¹ Sonuç olarak Hız. Hüseyin'in Umman'a gidip oradaki cadılara İslam Şeriatını tahsis edip Medine'ye dönmesi ile Hız. Hüseyin Cengi olay örgüsü, herhangi bir belirsizliğe mahal vermeden kesin bir neticeyle bittiği için kapalı bir olay örgüsü niteliği taşımaktadır.

İmam Hasan cenginde olay, açık bir mekân olan çöl dünyası içinde bulunan giden gelir yolu olan *sağ yolda ve berri yaban içinde* ilerlemesi ile başlar. Sonra İmam-ı Hasan, koyun çobanı ve Tehame Beyleri ile açık bir mekân olan çölde karşılaşır ve buradan yine on bin kadar hayvanın bulunduğu açık bir mekân olan *Rabi' İbn-i Malik'in kabilesinin yaşadığı yere* gelir. Açık mekânda başlayan bu cenk, Hız. Hüseyin'in *Medine'deki Mescid-i Âzam'a* gitmesiyle kapalı bir mekânda sona erer.

Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi'nde, yer alan olay, sadece üç günlük bir zaman dilimini konu edinmektedir ve vaka zamanı bu doğrultuda oldukça kısa sayılabilir. Cenk anlatıcısı, anlatısında vaka

²¹ Geniş bilgi için bkz., *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyahallâhu 'Anhu-Cengi*, 226-240.

zamanını; Hz. Hüseyin'in kardeşleri ile beraber çıktıkları Medine'den orta yola revan olması ile başlatır ve Hz. Hüseyin'in Umman'a gidip oradaki cadı halkının Müslüman olmasını sağlamasının arkasından Medine'ye dönmesi ile vaka zamanını sona erdirir. Tamamen masalsı unsurlarla bezenmiş bu cenk içinde anlatılanlardan yola çıkarak nesnel nitelikli belirgin bir tarihten söz etmek mümkün değildir.

Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi'nde vaka zamanı; bazen aynen aktarılırken, bazen özetlenmekte bazen de genişletilmektedir. Zaman kavramı bu cenk içinde de oldukça izafidir ve kurmaca zaman akışı özellikle İslam dini ile bağlantılı olarak bazı kalıp ifadeler kullanılarak verilir. Sabah namazı, öğle namazı, akşam namazı, bir gün bir gece, havanın kararması, sabahın ve akşamın olması gibi kalıpsal zaman ifadeleri sık sık tekrar edilir ve bu sayede geleneksel biçimde zaman geçişleri yapılmaktadır. *Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi*'nde kronolojik (dün, bugün, yarın şeklinde) bir ilerleme söz konusudur. Anlatının başındaki özet nitelikli küçük geri dönüş hariç geri dönüşlere bu cenk içinde hiç yer verilmez.

Bütün Cenknemelerde Hz. Hüseyin olayların içinde şu şekilde geçmektedir; "Emirü'l-Mü'minin 'Aliyyü'l Murtaza'dır. Ben anın oğluyam. Adım, İmam-ı Hasan'dır ve karındaşım adı; İmam-ı Hüseyin'dir ve validemiz Fatımatü'z-Zehra'dır ve dedemiz Muhammed Mustafa -'aleyhi's-selam-dır."²²

Ya 'Ali! Gözüm nuri İmam-ı Hasan'ı ve İmam-ı Hüseyin'i sana Tanrı emaneti virdim. Gafil olma, zira anlar Tanrı emanetidir. Zira arşın iki kulağı vardır. Ben Mi'rac'a varınca 'arşın sağ kulağında İmam-ı Hasan'ı ve sol kulağında İmam-ı Hüseyin'i gördüm. Cebrail'e su'al eyledim. 'Bu ne makamdır?' didim. Cebrail eyitdi: 'Bu, 'arş-ı 'azamdır.' Ben eyitdim: 'İmam-ı Hasan ve Hüseyin bunda n'eylerler?' Cebrail eyitdi: 'Bunlar 'arşın bezeğidir. Zira sen göklere çıktığında Hakk-ı Sübhan'a ve Te'ala cümle gökleri ve Sidret-i münteha'yı be-

²² *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 131-132.

zedi ve ‘Arş-ı ‘azam’, İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin ile bezedi.’ Ol sebebden sana emanettir, direm.²³

Hz.Hüseyin, Cenknemeler içinde idealize edilmiş tiplerden birisidir. “Fatıma’nın ağladığından *Hasan ve Hüseyin uykudan* uyandı. ‘Ya ana! Niçün ağlarsın?’ didiler. Fatıma eyitdi: ‘Ey ciğer köşelerim! Bu gice babanız İmam-ı ‘Ali, ga’ib oldu.’ didi.”²⁴

“İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin’i ellerinden tutup mescide götürdü.”²⁵ “Hal-ü hatırın sordı. Hasan ve Hüseyin geldiler. Babalarının elin öpdiler. İmam, anları bağrına basdı.”²⁶

Hz. Hüseyin, Hz. Hasan’ın ve Muhammed Hanife’nin kardeşi olması sebebiyle eser içinde her iki kardeş tarafından korunup sakınılan bir kahramandır. Berber Kalesi Cengi’nde ise babası Hz. Ali ile cenge giden Hz. Hüseyin’i kaleye ileten melek, İsrail’dir; *İmam-ı Hüseyin’i götürən İsrâfîl idi*²⁷

Hz. Ali, Berber Kalesi Cengi’nde yılan kavmine elçi olarak Hz. Hüseyin’i göndermektedir. “Çün İmam-ı Hüseyin’i ol yılanlardan yana gönderdi.”²⁸ “İmam-ı Hüseyin mübarek ağzının yarından ol suya bırakdı. Bi-iznillahi Te’ala su şekerden tatlı oldu.”²⁹ Hz. Hüseyin, *Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi*’nde babası Hz. Ali gibi narasıyla bir aslanı helak eder. “İmam’ın atına hamle eyledi. İmam-ı Hüseyin, heman ayak üzre gelüp bir na’re urdı. Arslan kendinden gitdi.”³⁰

Yine *Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi*’nde Sahire Zerka’nın kubbesi önündeki mermerde Hz. Hüseyin, şu şekilde tanıtılmaktadır; “Bunda bir Emir-zâde gele ki ol Haşimi Kureyş-i Ebtahi Zemzemi ve

²³ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı ‘Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, 165-188, 169-170.

²⁴ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 41.

²⁵ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 41.

²⁶ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 109.

²⁷ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, 110-144, 121.

²⁸ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s. 123.

²⁹ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s. 123.

³⁰ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallâhu ‘Anhu- Cengi*, 227.

Mekke ve Medine sultan-ı ‘Arab ulusu ‘Abdü’l-muttalib neslinden Muhammed Mustafa’nın kızı oğlu ola ve İsm-i şerifleri Hüseyin ola. Bu kubbe önüne gelüp bu hatdı okıya”³¹

Mucizatü’l Nebi Cenknâmesinde ise Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Osman’dan Kur’an taliminden gelmektedir. “Hazret-i ‘Osman’dan Kur’an ta’liminden yemeğe giderken şehrin içinde bu ‘azim feryadı görüp”³²

İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin -radiyallahu ‘anhümalara- armağan iletürem³³ Kanber, Hz. Ali ile Berber Kalesi’nin fethine gider. On deve yükiyle ve on oğlanlarla Emirü’l Mü’minin, Hasan ve Hüseyin -radiyallahu ‘anhüma- ve Kanberle on beş kişi oldılar.³⁴ Muhammed Hanife kaybolduğunda Kanber’de üzülüp ağlayanlar arasındadır ve Kanber’in gözlerinden yaş yerine kan akdı. Emirü’l-Mü’minin Hasan ve Hüseyin başların açup ağlaştılar.³⁵

*Andan sonra Ebu Zer-i Gıffari ve ‘Amr Ma’di ve Zübeyir ve Talha ve Sa’id-i Vakkas ve Halid b. Velid ve İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin -rıdvanillahu Te’ala ‘aleyhim ecma’in- turdı. Gelüp Hazret-i Resül’in dizin öpüp; ‘Ya Resûlullah! Biz de gideriz.’ didiler.*³⁶

Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi’nde Umman’da yaşayan ve Yahudi olan Abdussanem, Zerka cadının Hz. Hüseyin’i götürdüğü kalelerden birinde yaşamaktadır. Hz. Hüseyin’in iman telkin etmesiyle Müslüman olur ve malının yarısını Hz. Hüseyin’e ganimet olarak verir; *Heman Yahudi, Zerka ile İmam-zadeye geldi ve bir er rahib, bunlara galebe avazla: ‘Es-selatü ve’s-selam ‘aleyke ya Resûl-ullah!’ deyü şehadet getürüp Müsliman oldılar.*³⁷ Adın ‘Abdüssamed olsun.”

³¹ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallâhu ‘Anhu- Cengi, 227.*

³² *Mu’cizatü’l Nebi -’Aleysi’s-selâm-Cengi, 233-240, 236*

³³ *Gaza-yı Feth-i Kal’a-yı Hayber Cengi, s.17.*

³⁴ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi, 120.*

³⁵ *Hazâ Gazâvât-ı Muhammed Hanife Bâ Gazanfer Kâfir ‘Aleyhilla’ne Cengi, 144-165, 160.*

³⁶ *Hazâ Gazâvât-ı Muhammed Hanife Bâ Gazanfer Kâfir ‘Aleyhilla’ne Cengi, 161.*

³⁷ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallâhu ‘Anhu- Cengi, 232.*

didi ve 'Abdüssamed, yarı malını İmam-ı Hüseyin'e viridi. Bunlara beş vakit namaz öğretti.³⁸

Muhammed Hanife Cengi'nde karşımıza çıkan Tavvil, Gazanfer kâfirin babası ve Cemile Hatun'un amcasıdır. Müslüman olmaması sebebiyle kardeşine yardıma gelen Hz. Hüseyin tarafından iki parça edilmek suretiyle öldürülür; *Tavvil, gördi ki Gazanfer'in başı kesilmiş, leşi yatur, Tavvil kâfir eyitdi: Ey yiğit! Ben altmış yaşuma geldim. Lat-ı Mehmelat'a taparım. şimdi bu ne sözdür ki bana söylersin? didi. İmam-ı Hüseyin dahi eyitdi: 'Ey kâfir! Hazır ol.' deyüp şöyle çaldı kim taze hıyar gibi iki pare oldu.*³⁹

Hz. Ali'nin cariyelerinden biri olan Fizza, sadece Kan Kalesi Cengi'nde Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in mescitte oturan dedelerine ileten kişi konumundadır. Dekor hükümündedir; *Heman bir Fizza adlu cariye var idi. Fatıma ana emreyledi: 'şehzadeleri dedelerine ilet, ola ki ağlamaları sakın ola,' didi. Fizza, İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin'in ellerinden tutup mescide götürdü.*⁴⁰

*Gel imdi, rahiblere gidelim. deyüp bu üçü kalkup rahiblere geldi. Gördiler kim bunlar kelime-i şehadet getirürler. Bildiler ki bunların dini batıldır. Din, Muhammed dinidir. Heman cadıların cümlesi bir araya geldiler. İmam-ı Hüseyin -radiyallahu 'anha- haber eylediler. Mübarek yüzün gördikleri gibi; 'Lâ İlâhe illallâh Muhammedü'r-Resûlullah!' deyüp zünnarların kesdiler. İmam-ı Hüseyin Cengi'nde karşımıza çıkan Sehba Cadı, Umman vilayetinde Ahenruba adlı kalede yaşamaktadır. İnsan eti yiyen ve Sahire Zerka'nın ustası olan Sehba, Hz. Hüseyin'in duasıyla olan zelzele keramatinden sonra Müslüman olur. Ya Sehba! Ben yiğidi emanet getürdim, Tanrı Te'ala'nın kudretiyle zelzele kobdı.*⁴¹

Hz. Ali Cenklere'ndeki kahramanların dinî kimlikleri, eser içindeki şahıs kadrosunun oluşmasındaki en belirleyici unsurdur. Hz. Muhammed, dinî mücadeleler içinde aktif olarak yer almaz ve adeta

³⁸ Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallâhu 'Anhu- Cengi, 232.

³⁹ Hazâ Gazâvât-ı Muhammed Hanife Bâ Gazanfer Kâfir 'Aleyhilla'ne Cengi, 156.

⁴⁰ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi, 41

⁴¹ Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallâhu 'Anhu- Cengi, 230-231.

epik destan geleneği içindeki bilge kişidir. Hz. Ali ve oğulları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed Hanefi ise cenknamenin konusuna ve amacına uygun olarak hep savaş meydanında karşımıza çıkar. Dinî mücadelerin içinde de aktif olarak yer alır.

Hz. Ali Cenklere içerisinde Mikâil meleğinin anıldığı kadar anılmış olan İsrâfil'in ilahî vazifesi hakkında hiçbir bilgi verilmez. Sadece İmam-ı Hüseyin'in Zümür Ateşperest'in kalesi olan Berber Kalesi'ne naklini sağlar; *Hakk Te'ala, 'Amr Ma'di-yi Kerb'i niyazını kabul idüp ol gice Cebra'il, Mika'il, İsrâfil, 'Azra'il -'aleyhi's-selam-ı irsal eyledi. Her bir adamı birer ferişte götürdi ve her deveyi birer ferişte götürdi. İmam-ı Hüseyin'i götüren İsrâfil idi ve İmam-ı Hasan'ı götüren Mika'il idi ve İmam-ı 'Ali'yi götüren Cebra'il idi.*"⁴² Fizza, İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin'in ellerinden tutup mescide götürdü.⁴³

Rahipler, Hz. Ali Cenklere'nin genelinde İslamiyet, Hz. Peygamber'in mucizeleri ile Hz. Ali'nin kerameti hakkında bilgisi olan kişilerdir. Lakin bu konularda bilgilerinin olması İslam dinini kabul etmelerini sağlamaz. Sadece Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi'nde bu durum gerçekleşmez ve rahipler, kelime-i şahadet getirerek Müslüman olurlar; *Bu ne hikayetdir? Nice idelim? Amma bu oğlanın dini hakk olmasa bu kadar elinden gelmez. Gel imdi, rahiplere gidelim, deyüp bu üçü kalkup rahiplere geldi. Gördiler kim bunlar kelime-i şahadet getirürler. Bildiler ki bunların dini batıldır. Din, Muhammed dinidir. Heman cadıların cümlesi bir araya geldiler. İmam-ı Hüseyin -radiyallahu 'anh-a haber eylediler. Mübarek yüzün gördikleri gibi; 'Lâ İlahe illallâh Muhammedü'r-Resül-ullah!' deyüp zünnarların kesdiler. Bir vecde gelüp ayet okudular. Kal'ada ne kadar kâfir var ise Müslüman oldular.*⁴⁴

Ehil olmayan hayvanlardan biri olan aslan, Cenknameler içinde hem cenk kahramanının karşısına çıkan düşman ve engel konumundadır, hem de Hz. Ali için yapılan benzetme unsurlarından biridir. Cenk kahramanlarının heybetini, cesaretini, yiğitliğini belirtmek için gerçek anlamı ile kullanılan aslan motifi, Kan Kalesi Cengi

⁴² *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümür Ateşperest Cengi*, 121.

⁴³ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 41.

⁴⁴ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallahu 'Anhu- Cengi*, 231.

ile İmam-ı Hüseyin Gazavatı'nda şu şekilde geçer: *Bugün iki gündür şol çayır kenarında bir kimse gördüm, geçüp gitti. Heybetinden arslanlar kaçdılar.*⁴⁵ *Na-gâh bir arslan gelüp İmam'ın atına hamle eyledi. İmam-ı Hüseyin, heman ayak üzre gelüp bir na're urdı. Arslan kendinden gitti. İmam, yetişüp arslana bir süngü urdı. Öte yana gecdi. Arslanı tebeledi.*⁴⁶

Cenkmeler içinde Hz. Ali, Hz. Hasan, Muhammed Hanife, Amr b. Ümmiye, Halid b. Velid gibi Hz. Hüseyin de savaş oyun ve taktiklerini bilen ve bu konuda hüner sahibi olan kişilerdendir; *İmam-ı Hasan Gazavatı*'nda Hz. Hasan'ın bezirgân olduğuna inanmayan kâfir, bunu ispatlayabilmek için Medine'ye tebdil-i kıyafet ile geldiğini ve Müslüman gibi mescide gittiğini dile getirir. Meğer yedi kişinin içinde bir pir kişi var idi. Birgün *tebdil-i suret olup* Medine'ye vardı. Muhammed Mustafa'nın mescidine girdi. İmam-ı Hasan ve Hüseyin'i gördi, bilürdi.⁴⁷

Hz. Ali ve Hz. Hüseyin ise Berber Kalesi Cengi'nde ve İmam-ı Hasan Gazavatı'nda bezirgân kılığına girerek kıyafet değiştirmiştir. Hz. Ali Cenklere içinde zaman zaman başkahraman olan Hz. Ali'nin düşmana yani kâfire karşı muvaffakiyet sağlamak için yapmış olduğu, zaman zaman da düşmanın Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'e karşı düzenlemiş oldukları küçük hileler bu motif gurubu içine dâhil edilebilir niteliktedir.

Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi'nde Hz. Hüseyin, sanemin kulu anlamına gelen bir Yahudi ismini, Yahudi'nin Müslüman olması sebebiyle hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın kulu anlamına gelecek şekilde değiştirir. İmam-ı Hüseyin, emritdi. Kal'a halkı, Müslüman oldılar. Yahudiye İmam-ı Hüseyin eyitdi: 'İsmin nedir?' 'Benim adım, 'Abdüssanem'dir.' İmam, eyitdi: 'Estağfirullah! Adın 'Abdüsamed olsun.' didi.⁴⁸ *Şol kadar gtdiler ki önlerine üç yol peyda oldı. Her biri bir yola turdılar.* Hayran oldılar, gördiler ki bir mil var. He-

⁴⁵ *Kan Kalesi Cengi*, 45.

⁴⁶ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyahallâhu 'Anhu- Cengi*, 227.

⁴⁷ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan -Radiyahallâhu 'Anhu- Rabi' İbni Mâlik Cengi*, 215-226, 217.

⁴⁸ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyahallâhu 'Anhu- Cengi*, 232.

man mil önüne geldiler ki bir mermer direk var ve bu direğe yazmışlar ki: “Bu makama gelen, bu hattile ‘amel idesin. İmdi bu yolların halini bilir dilersen şöyle ma’lum ola ki *sağ yola giden selamet gele, orta yola giden ya gele, ya gelmeye. Sol yola giden hiç gelmeye, demiş. Çün bu hattı okudılar. İmam-ı Hasan, eyitdi: ‘Bu gelmiyen yola, ben gideyim.’* didi. ‘Zira yaşda ben sizden uluyam. *Bu bela yolu ben ihtiyar idem.*’ didi. İmam-ı Hüseyin eyitdi: ‘Canım biraderler! Bilürsünüz ki ben küçük karındaşımsam. Bana hizmet revadır. Ulu karındaşımsın, *bu selamet yolu, siz ihtiyar idün Bu musibet yolu bana virin, göreyim bu yolda ne hikmet var.*’ didi. Çün Muhammed Hanife, bu sözleri eşitdi eyitdi: ‘Ey biraderler! Benim sizden bir dileğim var. Bi- Hakk Muhammed Mustafa ve Bi- Hakk ‘Aliyy-el Murtaza ve Bi- Hakk Fatımatü’z-Zehra ve Bi- Hakk Kur’an-ı Mecid kim bu *musibet yolu* bana virin kim göreyim ne hikmet vardır.’ didi. Çün bunlar bu kadar andı görüp şehzadelerin ikisi, bu kadar *musibet yolu* Muhammed Hanife’ye virdiler; amma pederleri ‘Ali’den korkarlar. Zira bilürler ki bu *bela yolına gönderdiler* ve bu işden katı hayran kaldılar. Muhammed Hanife, ilerü gelüp İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin öbüb, koçdı.⁴⁹

Muhammed Hanife, kıssasında dimişdik ki üç yolın birisini İmam-ı Hasan, ihtiyar eyledi. Ol sağ yol idi ve orta yolu; İmam-ı Hüseyin, ihtiyar eyledi ve sol yolu Muhammed Hanife ihtiyar eyledi. Her biri bir yola gittiler. Muhammed Hanife, ‘Katran ve İmlak Cengi’ni eyledi. ‘Akıbet selamet ve şaduman gaza ile ve maksudıla yine Medine’ye geldi; amma biz geldik İmam-ı Hasan kıssasına. Çün İmam-ı Hasan -radiyallahu ‘anhu- sağ yola gitdi.⁵⁰

Hz. Ali Cenklere’nde cenk kahramanına dualarıyla yardımcı olan ve ona yol gösteren en öncelikli kişi Hz. Muhammed’dir. Onun dışındaki yardımcıları ise elbetteki cenk kahramanları Hz. Ali’nin Hz. Hasan’ın, Hz. Hüseyin’in ve Muhammed Hanife’nin din kardeşleri olan kişilerdir. Hz. Hasan’ın, Hz. Hüseyin’in ve Muhammed Hanife’nin en büyük yardımcısı ise babaları Hz. Ali’dir. Hz. Ali’nin ise en büyük yardımcısı atı Düldül ve kılıcı Zülfikar’dır. Bunlar dışında

⁴⁹ *Gazâvât-ı Muhammed Hanifeyye Cengi*, 188-215, 190.

⁵⁰ *Gazâvât-ı Muhammed Hanifeyye Cengi*, 215.

kalan ve cenk kahramanlarına düşman safındaymış gibi görünerek olay örgüsü içinde yardımcı olan, anlatı içindeki olay akışını etkileyen yardımcılarından bazıları şunlardır: Muhammed Hanife Cengi'nde Muhammed Hanife, üçe ayrılan yoldan musibetlerle dolu olanı kendisine vermelerini diler ve bu dileğini yerine getirebilmek için Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e şu şekilde bir yemin eder: "Çün Muhammed Hanife, bu sözleri eşitdi eyitdi: 'Ey biraderler! *Benim sizden bir dileğim var. Bi- Hakk Muhammed Mustafa ve Bi- Hakk 'Alıyy-el Murtaza ve Bi- Hakk Fatımatü'z-Zehra ve Bi- Hakk Kur'an-ı Mecid kim bu musibet yolu bana virin kim göreyim ne hikmet vardır, didi. Çün bunlar bu kadar andı görüp şehzadelerin ikisi, bu kadar musibet yolu Muhammed Hanife'ye.*"⁵¹

Gazavat-ı İmam Hüseyin Cengi'nde masalsı bir üslup ile ilginç bir diyardan bahsedilir. Akıbet bir 'acayib yere geldiler. Gördiler, bir küçük şehir var. Bu şehir içinde *adam suretlü kuşlar var.* Bu kuşların *birer ayağı var. Suretde âdem lakın 'azaları tüylü ve iki eli var. Her bir kolunun uzunluğu yigirmi arşun mikdarı var. Anların işi balık yemekdir. Anlarda ayrık yemek içmek balık etinden gayrı yokdur.* Çün Zerka, bunları temaşa iderdi ve İmam-ı Hüseyin'e eyitdi:⁵²

Düldül, olduğu eve geldi, gördi ki Düldül yokdur. Heman zarı zarı ağlamaya başladı. Fatıma'nın ağladığından Hasan ve Hüseyin uykudan uyandı. "Ya ana! Niçün ağlarsın?" didiler. Fatıma eyitdi: "Ey ciğer köşelerim! Bu gice babanız İmam-ı 'Ali, ga'ib oldu. Anın-çün ağladım." didi. Çün şehzadeler bunu işitdiler, öyle ağladılar ki, gözlelerinden kan olup gül yüzlerine akardı. Fatımatü'z-Zehra ağlamayı terk idüp bunları sakın idemedi. Sabah olunca ağlaştılar, çün sabah oldu. Bilal-i Habeşi ezan okıdı. Sahabeler, cem' olup geldiler. Yerlerine oturdular. İmam-ı 'Ali'nin yeri boş kaldı. Zira her sahabenin bir gediği var idi. Kimse kimsenin gediğine oturmazdı. Resül-i Ekrem, emr eyledi, kamet okuyup cema'at ile namaz kıldılar. Çün sabah oldu, İmamzadeleri. Ağlamaları ziyade oldu. Heman bir Fizza adlu cariyeye var idi. Fatıma ana emreyledi: "şehzadeleri dedelerine ilet, ola ki ağlamaları sakın ola." didi. Fizza, İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin'e

⁵¹ *Gazâvât-ı Muhammed Hanifeyye Cengi*, 190.

⁵² *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyallâhu 'Anhu- Cengi*, 229.

yin'in ellerinden tutup mescide götürdü. Resûl-i Ekrem eyitdi: "Ya ashab! İmam-ı 'Ali, bugün namaza gelmedi? Ne hikayetdir, bildiniz mi?" dirken Fizza içerü girdi. İzzetle selam virdi. Bir eline Hasan'ı ve bir eline Hüseyin'i alup Resûl-i Ekrem'e gidüp Fizza'ya su'al eyledi: "Ciğer köşelerim niçün ağlar, sebebi nedir?" didi. Fizza eyitdi: "Ya Resûl-ullah! Bu gice İmam-ı 'Ali, ga'ib oldu. Ol sebebden ağlaşırlar." didi. Fatıma bana: "Var, bunları dedelerine ilet ki hatırları hoş ola deyüben, huzurınıza getürdüm." didi. Resûl-i Ekrem bu cevabı işitdi, gayet melul oldu, ağladı eyitdi: "Ey benim, ciğer köşelerim ağlamayın!" deyüp, öpdü. Bağına basdı. Gözlerin yaşın mübarek rıdasıyla sildi. Hatırcıkların teselli idüp, ohşadı. Resûl-i Ekrem eyitdi: "Her kim İmam-ı 'Ali'den bana bir haber getüre ana benden zamin oluram. Cennet'de benim ile bile ola." didi. Çün Resûl-i Ekrem'i bu cevabı işitdiler, heman Halid b. Velid, yerinden tura geldi, eyder: "Ya Resûl-ullah! Ben kulına destur olursa varam İmam-ı 'Ali'den bir haber getürem." didi. Resûl-i Ekrem eyder: "Ya Halid, eğer sen İmam-ı 'Ali'den varup bir haber getürürsen ben zamin olam. Cennet'de seni komşu edineyim." didi. Halid b. Velid Resûl-i Ekrem'den bu cevabı işitdi, heman yerinden turup evine geldi. Resûl-i Ekrem'in mübarek elin öbdi. Resûl-i Ekrem, Halid'e yüz altun bahşış virdi. Hem hayır du'a eyledi. Halid heman atın depdi. Medine'den taşra şol eser yel gibi yola revan olup gitdi. Resûl-i Ekrem, Hasan ve Hüseyinle Fatıma'nın evine geldi. Görü kim İmam-ı 'Ali Döldül'i ol çıkışından toksan adım sıçratmış idi. Resûl-i Ekrem, gördü ve tekbir getürdü ve eyitdi: "Yarenler, İmam-ı 'Ali gayet 'acele çıkmış. Eğer Hüdâ-yı Müte'al, İmam-ı 'Ali selamet gelürse ne hikayetler işidesiz," didi ve eyitdi.⁵³

Sonuç olarak Alevî-Bektâşî kültüründe Hz. Hüseyin ile ilgili kabuller onun tarihî gerçekliği ve kişiliğiyle, şifahî olarak anlatıla gelen efsânevî kimliğiyle örtüşerek mensur literatüre de konu olmuştur. Bu bağlamda Türk Edebiyatında Hz. Hüseyin önemli bir yer teşkil eder. Anadolu'da anlatıla gelen Cenknâmelerde Hz. Hüseyin ile ilgili Şii gelenekte kabul gören imamet, gaybet, rec'at ve mehdilik gibi inanç motiflerine rastlanılmamaktadır. Ama daha önemlisi Cenknâmelerde

⁵³ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 42.

nâmelerde, Hz.Hüseyin ile ilgili anlatım ve vurgularda, insan-ı kâmil olarak, önderlik eden bir kişilikle içselleştirilmiştir.

Cenknâmelerde temsil edilen başta Hz. Ali, Hz. Hasan, Muhammed Hanefî ve Hz. Hüseyin, gazi tipinin temsilcileri olarak ön plandadırlar. Merkezde Hz. Muhammed'in bulunduğu cenknâmeler, sürekli Onun çevresinde cereyan eden vaka'lar halinde devam eder. Hz. Ali gibi Hz. Hüseyin de, vaka'larda sürekli sahnede kalan örnek cengâver gazi tipini temsil etmektedir.

Kerbela, Türk edebiyatının her alanında, dini-tasavvufi edebiyattan divan, halk, âşık edebiyatına ve Türk roman ve hikâyesine kadar, Hz. Hüseyin ve onunla birlikte ailesi, yakınlarının şehit edildiği bir yer olarak görülmüş ve buraya kutsiyet atfedilmiştir. Türk edebiyatında bu konuda müstakil eserler, çeşitli manzumeler ve bilhassa mersiyeler yazılmıştır. Hz. Hüseyin'in Kerbela olayı çerçevesinde tarihte ve edebiyatta daha fazla ön plana çıkması ve adına "Maktel-i Hüseyinler" kaleme alınmasına rağmen, Cenknâmelerde ise, İslam tarihinin en sıkıntılı olaylarından biri olan Kerbela Hâdisesi'ne göndermeler yapılmaz.

BİBLİYOGRAFYA

Çetin, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997.

Gazâvât-ı Muhammed Hanefiyye Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (188-215).

Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (1-37).

Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan -Radiyahallâhu 'Anhu- Rabi' İbni Mâlik Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (215-226).

Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümr Ateşperest Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Ho-

ca(Ö.2008)'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (110-144).

Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (165-188).

Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı Hüseyin -Radiyahallâhu 'Anhu- Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (226-240).

Hazâ Gazâvât-ı Muhammed Hanife Bâ Gazanfer Kâfir 'Aleyhilla'ne Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (144-165).

İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed (230/884), *Tabakatü'l-Kübra*, I-VIII, Beyrut 1968.

Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar; Tip Tahlilleri*, Dergah Yay., İstanbul 1996.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970.

Mu'cizâtü'l Nebi -'Aleysi's-selâm-Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (233-240).

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr(310/922), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, thk., Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, I-XI, Beyrut 1967.

Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (37-110).

el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (292/904), *Târîhu'l-el-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1960.